

El plaer insubstituïble de llegir

Ponç Puigdevall

Ponç Puigdevall és escriptor i crític literari. Ha publicat les obres narratives *Un silenci sec* (1992) i *Era un secret* (1998). Des de fa catorze anys exerceix la crítica literària als diaris *El País* i *El Punt*, i ocasionalment també en altres publicacions.

Taking as a reference T. S. Eliot's and W. D. Auden's reflections on the critic's function, the author of this article approaches the nature of literary criticism and comes to the conclusion that it is a literary genre. As Francisco Rico put it: "Any literary criticism is valid provided that it is literally valid". Even more precisely, it is a biographical genre, because, as every regular reader knows well, our appreciation of a book strongly depends on our personal circumstances. To balance stylistic concern and biographical experience, a professional critic needs a third factor: common sense.

El que espero d'un crític literari —i tan sols m'ho concedeix molt rarament— és que em digui, a propòsit d'un llibre, més bé del que podria fer jo mateix, d'on prové que la lectura em regali un plaer que no admet cap tipus de substitució.

Julien Gracq

Potser podria semblar un afany de demostrar que els crítics de llibres també llegeixen llibres que van més enllà de la simple novetat editorial, però no crec que sigui cap mena de despropòsit començar la intervenció ensenyant de manera nítida quines són les cartes que es juguen. A l'altra banda del temps i de la tradició hispànica, és bo mirar què fan i què diuen —o què feien i què deien— els grans mestres de la tradició crítica anglosaxona. D'entrada cal recordar el que deia T. S. Eliot en un article inclòs a *Funció de la poesia i funció de la crítica*, escrit fa molts d'anys però del tot vigent encara. Dins de la geografia de la crítica de llibres, Eliot distingia quatre categories: hi havia el crític que s'entretenia a recuperar figures i obres del passat com a fets històrics, hi havia el crític que llegia les obres del passat com si fossin estrictament contemporànies, descobrint-hi afers i detalls impossibles de detectar en el moment de la seva publicació. Hi havia, també, el crític acadèmic, el crític que, per exemple, podia passar-se mitja vida analitzant l'ús de l'infinitiu en qualsevol clàssic oblidable. I hi havia, finalment, el crític professional, el crític que des d'un mitjà influent llegia i analitzava i valorava els llibres setmanals que la producció editorial li posava a l'abast. I en un article que apareix a *The Dyer's Hand*, W. H. Auden enumera els serveis que un crític pot oferir a qualsevol lector: en primer lloc, presentar-li autors o obres que desconeixia; en segon lloc, convence'l que ha infravalorat un autor o una obra perquè no l'ha llegit de manera adequada; en un tercer lloc, mostrar-li les relacions que s'estableixen entre obres d'èpoques i cultures diferents; també pot fer una lectura que augmenti la valoració del llibre; pot aclarir, en cinquè lloc, el procés de l'elaboració artística; i pot, finalment, donar pistes sobre els vincles existents entre l'art i la vida, la ciència, l'economia, l'ètica, la religió o qualsevol altre aspecte de la humanitat. Els tres primers serveis, continua, Auden, exigeixen erudició, i aquesta ha de ser útil, és a dir, ha d'enriquir el text i el lector. Els tres últims exigeixen penetració, és a dir, la capacitat de plantejar qüestions importants.

Podria semblar també un afany de protagonisme si ara i aquí explico una mica els meus avatars amb l'exercici de la crítica. Escric

articles o ressenyes de llibres als diaris des de l'any 1992 i, sense haver-m'ho plantejat en un principi, un dia vaig adonar-me que combinava —pobrament, és clar— l'última categoria esmentada per Eliot amb tots els supòsits que Auden proposava, segons el llibre, l'humor i l'ànim particular que m'afectés en el moment d'asseure'm i escriure. De mica en mica, també vaig anar descobrint una altra cosa d'importància essencial: escriure una crítica significa explicar els perquès. És a dir, per què tal llibre era convenient de llegir o per què tal llibre no calia ni obrir-lo. Al mateix temps, també vaig saber que dedicar-se a la crítica de llibres era endinsar-se en un àmbit on el centre es troba en la preposició “com”: com està fet, com funciona el mecanisme que fa que el lector accepti com a versemblant o plausible la història que un individu li narra amb paraules, com es distribueix la matèria narrativa, com actua la veu narradora per persuadir i atrapar l'atenció del lector. Del que es tracta és, al capdavant, de fugir de les condicions que C. S. Lewis detectava en el caràcter dels mals lectors, que només valoren els aspectes més superflus d'una ficció: el mal lector només està preocupat per saber si la història que llegeix ha passat de veritat, el mal lector no posseeix cap mena d'oïda verbal, i les cacofonies més horribles i les formes més perfectes de ritme i melodia vocàlica li sonen exactament igual. Al mateix temps, el mal lector tampoc s'adona de la força de l'estil, de la seva necessitat, perquè el que li interessa en exclusiva és una altra cosa: el que li importa és que l'element verbal estigui reduït al mínim i que la història que se li presenta consisteixi en una tira d'imatges fàcils d'assimilar. El mal lector, evidentment, només està tranquil i satisfet quan es troba davant d'una narració de ritme trepidant on sempre estigui passant alguna cosa. Nabokov ho deia més bé arran de les lliçons que va dictar a la Universitat de Cornell: “El meu curs és, entre d'altres coses, una mena d'investigació detectivesca al voltant del misteri de les estructures literàries”. I això no vol dir, de cap manera, que aquí es defensí una pràctica de la crítica on el primordial sigui aventurar-se per terrenys i peripècies inintel·ligibles, sinó tot el contrari: no es tracta de construir un article on l'objectiu sigui la demostració impertinent de tota la saviesa acumulada durant hores i hores de lectura, amb notes a peu de pàgina i referències llibresques de primer ordre. Del que es tracta és de construir l'article com si també fos una obra d'art, petita, discreta i fugissera, si és vol, però obra d'art. Al cap i a la fi, s'ha de tenir ben present una qüestió bàsica: així com el novel·lista opera sobretot amb la realitat, la matèria primera amb què opera el crític de llibres es diu literatura.

Es pot dir d'una altra manera més radical: la crítica de llibres és també un gènere literari, i, com a tal, la primera preocupació

que hi ha d'haver per part de qui la practica és el rigor i l'audàcia estilística. Qualsevol crítica literària és vàlida sempre que sigui vàlida literàriament, va escriure Francisco Rico. I és del tot cert: al crític de llibres se li pot acceptar que s'equivoqui en el seu judici, se li pot perdonar que no hagi acabat d'encertar el propòsit de l'autor, però és intolerable que escrigui malament, que s'oblidi del ritme de la prosa, que el seu text s'entrebanqui a cada instant. D'altra banda, si no es fixa en la combinació de les paraules que ell escriu sobre un altre escriptor, ¿quina mena d'autoritat pot exhibir per orientar el gust del lector? De la mateixa manera que la crítica també es fa amb paraules, cal tenir ben present que també és un gènere: és a dir, que també hi ha unes regles i unes obligacions que es poden trencar i manipular i traïr, però sempre sabent que és una música que hi ha al darrere. És a dir, la crítica de llibres és un tot i, com a tal, ha de tenir, de manera implícita o explícita, un plantejament, un nus i un final. El que importa en una crítica, repeteixo, és l'estil del crític, el seu poder verbal, la seva força a l'hora de traçar els arguments, la seva estratègia en el moment d'utilitzar les argücies pertinents per convèncer i capturar el gust i el criteri del lector. Contràriament al que se sol creure, la part més important d'una crítica es troba en el seu suport verbal. I contràriament, també, al que se sol creure, el crític no sempre té raó: el crític es pot equivocar, el crític pot caure en errors o pot tenir un dia dolent o pot ser que les circumstàncies que van envoltar la lectura d'un llibre determinat no fossin les més propícies per captar tot el que hi ha en el text, com si lector i llibre circulessin per espais lleugerament diferents. Al cap i a la fi, la crítica de llibres és un gènere literari radicalment autobiogràfic on la línia fronterera entre la veu narradora i l'autor és molt i molt prima, tant que potser a vegades no es pot ni dir que existeixi. Tothom que es dediqui amb regularitat a la lectura pot entendre amb claredat el que s'afirma aquí: no sempre es té la fortuna d'obrir el llibre més idoni per l'estat d'ànim del moment, i a tot lector constant li ha passat que una obra que, llegida en un cert moment de la seva vida, li va semblar una ofrena inútil es transforma, al cap dels anys, en un llibre cabdal i de capçalera. El gust canvia, és cert, però encara ho fan més les circumstàncies personals —o les circumstàncies externes.

No és cap afany d'establir una mena de catàleg de sentències propícies a la pràctica de la crítica de llibres, però seria injust no esmentar —al costat de la voluntat d'estil i la circumstància biogràfica— el que seria el tercer pilar per intentar escriure sobre llibres amb una mica de coherència. No té res a veure amb l'as-

pecte formal del gènere ni tampoc amb l'element personal, sinó que és una mena d'estat d'ànim que podria relacionar-se amb el caràcter de cadascú: el tercer requisit indispensable per escriure crítiques de llibres vàlides és el sentit comú, un sentit comú que es mou en dues direccions. En primer lloc, cal llegir amb sensatesa, intentant entendre el que l'autor escriu i fa dir als personatges, prescindint dels dictats de qualsevol teoria literària o de qualsevol militància estètica. I, en un segon lloc, cal que aquest sentit comú s'expliciti clarament en el text que s'escriu sobre l'obra llegida, deixant de banda tota vel·leïtat per exhibir la força de l'enginy. Ho va deixar escrit un mestre de la crítica, Juan de Valdés:

“—Si yo uviesse de scoger, más querría con mediano ingenio buen juicio, que con razonable juicio buen ingenio.

”—¿Por qué?

”—Porque hombres de grandes ingenios son los que se pierden en heregías y falsas opiniones por falta de juicio. No ay tal joya en el hombre que el buen juicio.